

Vad skulle det annars vara?

– Om socialkonstruktivism

Patrik Aspers

Idag kan socialkonstruktivismen anses som en mer eller mindre given position. Sociala fenomen är just sociala konstruktioner – för vad skulle de annars vara? Vad som behöver diskuteras är därför inte konstruktioners vara eller icke vara, utan snarare hur olika sociala konstruktioner är relaterade till varandra. Problemet är hur man kan gå vidare bortom vad som allt fler idag accepterar, att sociala fenomen är just konstruktioner, och kunna förstå hur konstruktioner är relaterade till varandra. Vad som studeras i artikeln är alltså inte huruvida sociala konstruktioner förekommer eller inte, eller olika grader av konstruktivism, utan hur man kan tala om att vissa konstruktioner är mer grundläggande än andra. I artikeln hävdas att en mer grundläggande konstruktion är svårare att förändra, bland annat beroende på att den är inbäddad och ligger till grund för andra konstruktioner. För att komma vidare inom ramen för en konstruktivistisk grundsyn argumenterar jag för att man skall tala om ett nät av konstruktioner. I artikeln visas hur en pragmatiskt orienterad konstruktivism tar sig an detta problem.

I denna artikel pekar jag mot en lösning av ett centralt problem inom socialkonstruktivismen. Problemet är hur man kan gå vidare bortom vad som allt fler idag accepterar – att sociala fenomen är just konstruktioner – och kunna förstå hur konstruktioner är relaterade till varandra. Vad som studeras i artikeln är alltså inte huruvida sociala konstruktioner förekommer eller inte, eller olika grader av konstruktivism, utan hur man kan tala om att vissa konstruktioner är mer grundläggande än andra. Det innebär, hävdas här, att de dels är svårare att förändra, men det innebär också att de ligger till grund för andra konstruktioner. Utifrån det perspektiv som skissas här kan man tala om ett nät av konstruktioner.

Utgångspunkten¹

Onekligen är socialkonstruktivism en av den senaste tidens mest debatte-

rade vetenskapliga frågor. Antalet, filosofiska, teoretiska och empiriska böcker på detta tema är idag svåröverblickbart.² Det finns många aspekter att knyta an till i debatten, men i denna artikel tas främst de vetenskapliga frågorna upp.

För 20-30 år sedan fanns en del seriösa försvarare kvar av en stark form av rationalistisk realismgrundad vetenskap. Idag är dessa färre och det är inte orimligt, för att parafrasera Kuhn, att de helt enkelt kommer att dö ut (åtminstone inom samhällsvetenskapen). I denna artikel tas konstruktivismen för given inom det samhällsvetenskapliga fältet, och då menar jag oavsett om man talar om en epistemologisk eller ontologisk konstruktivism. Det innebär att sociala fenomen påstås vara just sociala konstruktioner – vad skulle de annars vara?³

Det finns en mängd olika riktningar inom den sociala konstruktivismen. Här utgår jag alltså ifrån en position där de fenomen vi analyserar bara kan förstås utifrån våra epistemologiska förutsättningar, och att även dessa är sociala konstruktioner (t.ex. Rorty 1989/1997: 21, 36). Det innebär, för att vara mer konkret, att fenomen som studeras ändras genom språkliga och perceptuella ramar. Det är en form av antirealism, eftersom man inte talar om någon oföränderlig essens, eller ett "ting i sig".⁴ Istället talar man om att det är satsen som har sanningsvärde, inte att en objektiv verklighet i sig äger kriterier för sanning (Rorty 1989/1997: 22). Enligt den socialkonstruktivism som diskuteras här uttrycks en social konstruktion med hjälp av en sats. I artikeln kommer jag att tala om satsen, och det är rimligt eftersom sociala konstruktioner är intimt förknippade med språkliga satsen.

Det får inte råda några tvivel om vad som här menas med socialkonstruktivism. Tag följande som exempel: varje socialkonstruktivist som tänkt igenom argumentationen måste säga att även den judeutrotning som nazisterna utförde är en social konstruktion – för vad skulle det annars vara?⁵ Men hur kan man förstå detta? Är det inte problematiskt att säga att även sådana välbelagda händelser som judeutrotningen är sociala konstruktioner? Mer generellt kan man undra hur man kan hantera en situation där "allt" är sociala konstruktioner; där t.ex. judeutrotningen, moralen och vetenskapliga fakta är konstruktioner? Genom accepterandet av tanken att "allt" är sociala konstruktioner har man, menar jag, implicit accepterat att ingen värdehierarki eller ontologi finns bortom dessa konstruktioner. Det innebär, hävdas här, att principer för rätt och fel och vad som "är" och "inte är" endast måste förstås i relation till andra konstruktioner. Detta utgör en konkretisering av vad jag avser ge ett svar på i denna artikel: hur kan man tala om sociala konstruktioner utan att diskussionen enbart handlar om att olika sociala fenomen just är sociala konstruktioner? Eller uttryckt mer konkret: hur kan

man tala om konstruktioner i relation till varandra? (jfr. Latour 1991/1993: 46). Genom detta angreppssätt hoppas jag kunna ge en bild av hur vi kan tala om att vissa konstruktioner är mer grundläggande än andra, och hur man kan förstå konstruktioners inbördes relationer.

För att komma närmare en lösning på det nämnda problemet menar jag att man måste förstå att konstruktioner och förändring av dessa (rekonstruktion) inte sker isolerat och "atomistiskt". Det behövs, kort sagt, ett slags epistemologisk grundtanke som innebär att vi kan förstå hur olika sociala konstruktioner hänger samman. Det är värt att tydliggöra att jag inte lutar mig tillbaka på vad bland annat Latour skriver om exempelvis kvasiobjekt (Latour 1991/1993), eller om ontologi. I och med utelämnandet av ontologin ställs problemet på sin spets, då inga externa och "objektiva" kriterier (t.ex. en objektiv och oberoende verklighet) finns att tillgå för kontroll av sanningshalten hos en sats. Jag hoppas dock att även de som inte delar den antirealistiska utgångspunkten som jag använder mig av kan se poängen av artikeln.

För att kunna utveckla denna grundtanke börjar jag med att nämna hur vetenskapare har påvisat sociala konstruktioner. För att finna en lösning går jag tillbaka till Friedrich Nietzsche som kan ses som konstruktivismens fader, och därefter till Quine och pragmatismen. Genom att knyta an till dessa tänkare kan man finna en teoretisk ram för att tala om lager av konstruktioner. Detta sker utifrån en pragmatisk tanke om att vissa konstruktioner (i konkret analys "satser") är mer grundläggande än andra och att dessa ligger till grund för mer föränderliga och "ytligt belägna" konstruktioner. Slutligen utvecklar jag och konkretiserar denna tanke. Artikeln täcker ett relativt stort område, och i kombination med dess lilla format gör det att resultatet som presenteras inte kan ses som detaljerad eller slutgiltig; snarare pekar denna artikel i en viss riktning.

Att visa på den sociala konstruktionen av något

Hur skall vi då förstå sociala konstruktioner inom vetenskapen? Det går grovt sett att utskilja två slags socialkonstruktivister: partikulära och radikala. De partikulära konstruktivisterna studerar enskilda sociala fenomen och påvisar att dessa är sociala konstruktioner. De radikala konstruktivisterna ser alla sociala fenomen som konstruktioner. Det är den senare positionen som kommer att utvecklas i artikeln.

Filosofen Ian Hacking har utvecklat en modell för hur partikulära socialkonstruktivister argumenterar (Hacking 1999).⁶ Modellen visar bland

annat hur olika partikulära konstruktivister går till väga när de analyserar fenomen, samt varför de gör det. I grunden handlar partikulära analyser om att påvisa hur ett visst fenomen har konstruerats socialt. Konstruktioner kan ske på olika nivåer. Dels genom uppkomsten av helt nya fenomen, dels rekonstruktioner av existerande fenomen.

Problemet och en väg mot dess lösning

De partikulära analyserna av sociala konstruktioner bygger på att vissa fenomen i samhället inte skulle vara sociala konstruktioner. Jag menar också att det hittills har varit en poäng för många socialkonstruktivister att påvisa att fenomenen de studerar faktiskt är sociala konstruktioner. Uppradningen av allt fler partikulära studier innebär att ett induktivt argument skapas: hela den sociala världen är en konstruktion. Men man kan inte säga annat än att partikulärkonstruktivisterna med dessa studier "återupptäcker" att sociala fenomen faktiskt är socialt konstruerade, även om detta ibland sker oavsiktligt. Det är svårt att se det radikala i den premiss som, enligt min mening, borde vara självklar för en sociolog, nämligen att den sociala omvärlden är just *socialt* konstruerad. Denna slutsats är närmast en premiss för den radikala konstruktivisten. Jag menar därför att de två typerna av konstruktivister rimligen kommer till samma insikt. Men blir inte all argumentation närmast paradoxal om allt i världen är en social konstruktion? Hur kan man överhuvud utsäga något om någonting när allt är lika mycket konstruktioner?

Den fråga jag reser här tar sitt avstamp i denna situation som kan uppfattas som paradoxal. Den fråga man behöver närma sig är då inte att avgöra huruvida något är en social konstruktion eller inte, utan snarare att försöka säga något om hur man kan binda samman alla dessa sociala konstruktioner, och förstå hur de är relaterade till varandra. Först då man förstår hur de binds samman kan man säga något om stabilitet vad beträffar sociala konstruktioner. Som ett resultat, menar jag, ökar även förståelsen av vad sociala konstruktioner innebär. Därigenom kan man nå bortom att säga att något enbart är en social konstruktion.

Det krävs en grundläggande ansats för att ta sig an denna uppgift. Jag väljer därför att rikta intresset mot det mer generella problemet, och skisserar en ram utifrån vilken man kan förstå hur sociala konstruktioner byggs på varandra. Vad som lyfts fram är hur olika lager av sociala konstruktioner tillsammans utgör vad jag nedan kallar nätet av satser som "hålls för riktiga". Det innebär att jag utgår från en holistisk och pragmatisk syn på

satser (och konstruktioner) samt deras inbördes relationer. Presentationen av detta nät och dess struktur är centralt för uppsatsen. Men innan denna lösning analyseras mer i detalj, diskuteras Friedrich Nietzsches (1844–1900) radikala angreppssätt vilket är en utmärkt startpunkt till diskussionen om ett nät av konstruktioner.

Startpunkten: radikal konstruktivism

Friedrich Nietzsches radikala konstruktivism utgår från världen som "kaos". Kaoset är enligt Nietzsche ett slags utgångspunkt från vilken den sociala världen kan konstrueras. En konsekvens av detta perspektiv är att ingenting lämnas utanför analysen av vad som konstrueras.

Hur ser då Nietzsche på konstruktioner? Nietzsches radikala konstruktivism innebär att allt är konstruktioner. Således är även sanning, moral, kausalitet och individen konstruktioner enligt honom. Vidare menar Nietzsche att dessa är konstruktioner som människor tror på, eller vad jag kallar "håller för riktiga" (jfr. Nietzsche 1887/1967: §552).⁷ Det följer av Nietzsches tänkande att världen som vi tror på är uppfunnen (Nietzsche 1888/1967: §583). Han hävdar bestämt att förnuftet inte kan förse oss med kriterier för att just vår "teori" om världen är riktig. Enligt Nietzsche använder människor istället olika tolkningar (t.ex. olika vetenskapliga teorier). Det finns heller inga rationella skäl som kan avgöra dispyter på domstolars vis om vilka tolkningar som är att föredra (Nietzsche 1888/1967: §584). Teorier kan enligt Nietzsche utvecklas för att de har bättre överlevnadsvärde, men att de därför skulle vara sanna vill Nietzsche inte påstå (Nietzsche 1888/1967: §584, 675).

De tolkningar och teorier som människor "håller för riktiga", och som Nietzsche talar om, är alltså i grunden konstruktioner gjorda utifrån en situation där människan ursprungligen befinner sig i ett totalt kaos. Ur detta kaos har människan skapat ordning genom att mening har skrivits in i världen (Nietzsche 1882/1974: §301), och över generationer har förändringar ägt rum av dessa konstruktioner. Nietzsche beskriver målade hur världen tilldelats mening. Ett exempel är hur kyrkan tidigare kunde organisera och meningstilldela världen och därigenom bringa ordning i det kaos som människan lever i.⁸ Genom att ha en teori om detta kaos, som omfattar både naturvetenskapliga och sociala fenomen, kunde den kristna kyrkan tolka världen och ge den mening. Kyrkan var då den jordliga uttolkaren av världsliga (guds) mysterier, t.ex. naturkatastrofer. Denna möjlighet stärktes av att kyrkan hade lyckats placera sig i predikstolen i positionen

mellan den av skuld nedtyngda människan och gud (Nietzsche 1888/1967: §139-141, 1888/1967: §275). Genom kyrkans maktposition fick också dess tolkningar legitimitet (Eriksson och Frängsmyr 1992).

Denna förmåga som kyrkan och senare andra kollektiva krafter erövrat har haft långtgående konsekvenser. Genom skapandet av språket och symbolsystem har individernas olika erfarenheter "tvingats in" i samma hjulspår (Nietzsche 1882/1974: §354). Nietzsche tänker här inte små tankar, han avser istället konstruktionen av hela den kollektiva föreställningen om omvärlden. Nietzsche ger dock inte bara uttryck för sin mer allmänna och övergripande syn på konstruktivismen, hans position bör istället ses i ljuset av de mer specifika studier som han utför. Enligt Nietzsche har auktoriteter, främst kyrkan, utnyttjat sin maktposition genom att konstruera värden, och därmed kunnat förstärka sin position ytterligare.

Av detta kan vi se hur grundläggande Nietzsches konstruktivism är. Ingenting lämnas utanför det som skapats socialt. Man kan, för att knyta an till artikelns fråga, undra hur Nietzsche menar att olika satser som vi håller "för riktiga" är relaterade till varandra. Är allt lika osant, eller sant? Något direkt svar ger inte Nietzsches egensinniga tänkande. Följande ger dock en indikation av vad han menar: "The most strongly believed a priori 'truths' are for me – provisional truths" (Nietzsche 1884/1967: §497). Han tycks mena att sanningar och satser som människor använder i diskussioner hålls för "sanna" ("riktiga") också är grundläggande för människors liv. Nietzsches bidrag är inte en systematisk studie vad beträffar de inbördes relationerna mellan sociala konstruktioner. Denna fråga är något som Nietzsche bara berör kortfattat. Det krävs därför en komplettering för att lösa det problem jag pekat på.

Duhem och Quine bidrar med tanken om holism hos satser

Ovan har grunden för socialkonstruktivismen diskuterats. Jag skall nu närmare visa hur denna mosaik av konstruktioner kan sättas samman till en mer heltäckande bild, och därmed skissa riktningen för hur man kan hantera konstruktioners inbördes relationer. Det innebär i korthet att jag skissar på en lösning som utgår från Nietzsches idé om att vissa satser hålls för att vara mer riktiga än andra. Med satser som hålls för riktiga menar jag, för att tydliggöra, satser som många människor menar vara riktiga, och som sällan eller aldrig ifrågasätts.

Min framställning av detta lösningsförslag sker i två steg, först beskriver jag hur satser bör förstås holistiskt och jag använder mig av ett "nät" som

en metafor för att få fram poängen tydligare. I nästa avsnitt visar jag på hur nätets struktur kan se ut. Jag skall därefter återknyta till faktiska sociala konstruktioner för att kunna tala om ett nät av sociala konstruktioner mer konkret.

Tanken om holismen angående satser återfinns hos Pierre Duhem (Duhem 1914/1954). Duhem menade att en vetenskapare som testar en hypotes (som kan ses som en sats) mot empiriska bevis inte enbart testar just den specifika hypotesen. Tillsammans med den "utvalda" hypotesen testar forskaren också initialvillkor och hjälphypoteser, även om hon själv kanske inte tänker på detta. Det är forskaren själv som väljer vilken av dessa som skall vara testhypotesen, och därmed kunna förkastas. En viktig poäng är att forskaren inte kan välja vad som skall förkastas enbart med hjälp av logik. Det behöver därför inte vara själva hypotesen som förkastas, det kan lika gärna vara ett initialvillkor, eller en annan hjälphypotes som förkastas. I princip finns en oändlig mängd möjligheter för forskaren att välja på.⁹

Jag talade ovan om att utgå från satser och inte en given verklighet som beskrivs mer eller mindre korrekt av våra teorier (Rorty 1989/1997). Vad som läggs till här är en holistisk syn på satser. Detta innebär att satser har mening endast i relation till andra satser (inklusive logiska operatörer som "och" och "inte"). Satser sitter alltid mer eller mindre "ihop", och är därför beroende av varandra. Det är vidare möjligt med en oändlig mängd möjliga konstruktioner som alla stämmer överens med en viss empirisk sats; detta är en konsekvens av vad Duhem säger.

Det finns därför olika sätt att möjliggöra anpassningen av en teori till evidensen och tvärtom. Det finns vidare ingen omedelbar gräns för när en hypotes eller ett villkor är "vetenskapligt" eller "vardagligt"; inte heller finns någon gräns mellan "teoretiska" och "empiriska" satser (Quine 1953/1964: 292, 296). Men det är dock i praktiken sällan den förgivettagna grunden som vetenskapen vilar på utsätts för test. Analogt kan man se hur vissa sociala konstruktioner sällan ifrågasätts, utan tas mer eller mindre för givna (jfr. Husserl 1936/1954; Schütz 1966/1975: 116-132). Detta synsätt är annorlunda än den atomistiska syn som Popper förutsätter i sin tanke om falsifikation.¹⁰

En som tydligt har diskuterat relationer mellan satser är den analytiska filosofen Willard V. O. Quine. Quine arbetar i den amerikanska pragmatismens fotspår, och han lyfter själv fram William James som en föregångare. Quine visar att även så pass grundläggande distinktioner som den mellan analytiska satser (som är oberoende av fakta) och syntetiska satser (som beror av fakta) inte kan upprätthållas. Även den distinktionen är relaterad

till andra satser (Quine 1953/1964). För att förklara en distinktion måste vi använda andra distinktioner och satser. Det innebär att om man ändrar de satser som är kopplade till den distinktionen så ändras även meningen av distinktionen; tänk på hur en ordbok är uppbyggt: en förklaring av en term i en ordbok sker med hjälp av andra termer.

Sammanfattningsvis är meningen hos en sats kopplad till meningen hos andra satser; vi förstår satser endast holistiskt. Detta kan sammanfattas med Quines ord: "...våra påståenden om yttervärlden måste ställas inför erfarenhetens domstol, inte individuellt, utan tillsammans, i en enda klump" (Quine 1953/1964: 296). Just på det sättet menar jag att vi skall förstå sociala konstruktioner; de hänger ihop. Vidare, vissa konstruktioner är mer grundläggande och utgör basen för andra konstruktioner (jfr. Husserl 1931/1992: §22).

Det pragmatiska nätet av satser som hålls för riktiga

Satser, som alltså är uttryck för konstruktioner bör, hävdas här, förstås i relation till varandra. Jag skall nu gå vidare och säga något mer om hur man kan se på strukturen bland dessa satser. Detta är som redan påpekats viktigt. För om alla satser vore på samma nivå, skulle man lika lätt kunna förkasta exempelvis satsen att "jorden är rund", som att "antalet psykiskt sjuka i Norden är 76458 stycken". Låt oss för exemplet skull säga att båda satserna hålls för riktiga. De beror båda på en mängd andra satser: kunskapen om jorden och föreställningen om vad "rund" är; vad "Norden" innebär och vad som räknas som "psykiskt sjuka". Samtidigt inses att exempelvis psykiskt sjuk måste förstås i relation till "sjuk", och för all del, "frisk". Vad jag vill komma åt är att argumentation, och i vid mening användande av satser, bygger på en förgivettagen grund, som åtminstone för stunden inte ifrågasätts.¹¹ När vi talar om att jorden är rund ifrågasätts varken rundhet eller jorden i sig. När vi talar om antalet psykiskt sjuka i Norden ifrågasätter få Norden, få eller inga ifrågasätter tanken om att det finns individer som går att räkna, men någon socialkonstruktivist skulle förmodligen ifrågasätta den använda definitionen av psykiskt sjuka, och många skulle förmodligen ifrågasätta att antalet skulle vara just 76458. Man kan säga att vissa satser hålls för riktiga, utan att ifrågasättas, medan andra är ständigt utsatta för diskussioner och omvärderingar. Som exemplet visar är det i praktiken delar av en sats som ifrågasätts, medan andra delar inte utsätts för invändningar. Men även i dessa diskussioner används satser som hålls för riktiga, och alltså inte ifrågasätts. Husserl har uttryckt liknande tankar (Husserl 1931/1992: §3-5).¹²

Det räcker med andra ord inte med att säga att satserna skall förstås holistiskt för att "lösa" paradoxen. Vad som krävs är en struktur för att förstå deras inbördes relationer. I detta avsnitt tecknar jag därför en bild för hur man kan förstå strukturen: tanken om ett nät av satser som hålls för riktiga. Den bild som jag vill lyfta fram av detta "nät" av satser (sociala konstruktioner) som hålls för riktiga vid samma tidpunkt är ett nät som är format likt en jättelik strut. Bilden är en utveckling av den tanke som bland annat Quine och Duhem har fört fram. I nätets centrum – i botten på struten för att tala bildligt – är grundläggande satser belägna som inte lätt förkastas eller rekonstrueras. Dessa centrala satser är inte bara svåra att ändra, de är också de satser som används som grund för andra satser som inte är lika fixerade. I kanten av nätet är satserna osäkra och de är inte heller starkt kopplade till varandra. Relativt lite krävs för att en sådan sats skall förkastas eller modifieras.

Följande citat av Otto Neurath indikerar dels hur nätets struktur ser ut, samt hur svårt det är att rekonstruera det:

Imagine sailors who, far out at sea, transform the shape of their clumsy vessel from a more circular to a more fishlike one. They make use of some drifting timber, besides the timber of the old structure, to modify the skeleton and the hull of their vessel. But they cannot put the ship in dock in order to start from scratch. During their work they stay on the old structure and deal with heavy gales and thundering waves. In transforming their ship they take care that dangerous leakages do not occur. A new ship grows out of the old one, step by step, – and while they are still building, the sailors may already be thinking of a new structure, and they will not always agree with one other. The whole business will go on in a way we cannot even anticipate today. That is our faith (Neurath 1944: 47).

Man kan lätt föreställa sig särskilda problem för sjöfarna att rekonstruera kölen, medan andra delar, exempelvis däck, är mycket lättare att ändra. Analogt kan vi förstå att vissa konstruktioner är mer grundläggande än andra.

Kan man då säga något mer konkret om nätets innehåll? Enligt Quine är motsägelselagen, det vill säga att något inte kan ha en egenskap och inte ha den samtidigt, placerad i centrum av nätet (även om detta alltså inte är Quines egna termer). Motsägelselagen skulle enligt denna logik vara vad som är svårast att "förkasta" utan att göra enorma förändringar av det nät av föreställningar som vi håller för riktiga. Det finns dock inget principiellt i Quines pragmatiska ansats som motsäger en rekonstruktion av även de satser som vi starkast håller för riktiga. Nätet av satser skulle i teorin kunna se helt annorlunda ut, och det på oändligt många olika sätt.

Av praktiska skäl är det dock mycket svårt att genomföra grundläggande förändringar.

Således, och analogt med vad jag sa ovan om vetenskapliga satser och vardagliga satser, kan vi i praktiken inte göra en fullständig rekonstruktion på en gång, vilket nästan är kravet om vi skall ändra på logiken (jfr. Husserl 1931/1992: §5). Det går inte att ha kvar nätet orört om man ändrar i dess centrum. Detta kommer sig av att alla maskor i nätet – de satser som vi håller för riktiga – leder tillbaka till centrum. I centrum finns logiken, och logiken utgör den mest grundläggande premissen i nästan all argumentation. Jag menar, för att konkretisera, att dessa konstruktioner, som jag alltså menar vara sociala, är grundläggande för oss, vi använder dem i argumentationer, och de underbygger andra konstruktioner. Slutligen bör det understrykas att det nät jag talar om utgörs av den totala mängd satser som för tillfället hålls för riktiga. Att visa på den faktiska strukturen och innehållet av satser (konstruktioner) är en empirisk uppgift som kräver grundlig analys, något som inte alls kan genomföras i en artikel av denna storlek.¹³

Konstruktioner som relationer av konstruktioner

Jag skall i detta avsnitt visa på hur sociala konstruktioner kan förstås utifrån tanken om interrelaterade satser. En sats är i sig en konstruktion och konstrueras utifrån relationen till andra satser. Genom detta får den mening. Men hur hänger då tanken om satser och socialt konstruerade fenomen egentligen samman? Jag menar att vi måste förstå fenomen på det sätt, som jag ovan bara skissade, nämligen som system av satser. En sats är i sig en konstruktion, och kan vara mer eller mindre stabil. Graden av stabilitet har främst att göra med hur pass centralt belägna i nätet de satser är som bygger upp konstruktionen. Jag menar således att konstruktioner i strikt mening inte kan ses partikulärt.

Varje konstruktion är i princip baserad på andra mer djupt liggande konstruktioner som inte för tillfället betvivlas. Ibland kan en rekonstruktion ske utan en förändring av mer grundläggande satser. I andra fall kan en sats (konstruktion) vara närmast en premiss som även den måste förändras för att rekonstruktionen skall kunna äga rum.¹⁴ Som sagts är det logiskt möjligt att ett nät bestående av satser uppvisar en oändlig mängd olika strukturer och innehåll. Men då vi alla föds in i en redan socialt konstruerad värld, kan man, enligt Schütz inte bara "starta om från början".¹⁵

Exempel på sociala fenomen som system av satser

Framställningen har hittills varit relativt abstrakt. Det finns därför skäl till att vara mer konkret och säga något som kan tydliggöra min argumentation. Förhoppningen är att de exempel jag har valt också skall visa lite bättre hur man empiriskt kan arbeta utifrån den generella teoriram som har angivits här. Låt oss börja med konstruktionen av vad som är modernt för killar i Oslo. Fenomenet mode är i sig en konstruktion, och satsen "vad som är modernt för killar i Oslo" beskriver hur modet ser ut på en viss plats och vid en viss tid och för en grupp individer. För att denna sats skall kunna rekonstrueras, eller åtminstone ifrågasättas, krävs ganska lite. Det räcker med att åka till Oslo och titta hur det ser ut. Beroende på när man åker, och kanske på vilken lokal man går, så skulle modet se olika ut. Vi antar här att vi inte ifrågasätter konstruktionen av Oslo (eller dess rumsliga belägenhet, eller rumslighet i sig), och inte heller fenomenet mode, eller vad som menas med killar. Vad som är modernt för killar i Oslo är inte en stabil social konstruktion. Man kan säga att denna konstruktion bygger på satser som befinner sig i utkanten av nätet, vilka ändras lätt. I enlighet med vad jag sagt ovan kan man istället förkasta eller rekonstruera andra satser; man kan exempelvis hävda att det inte finns något fenomen som mode (och därmed förkasta hela konstruktionen av mode). Men satsen om att mode är mer grundläggande och inte alls lika lätt att rekonstruera eller helt göra sig av med som konstruktionen om vad som är "modernt bland killar i Oslo".

Vad skulle då krävas för att förkasta mode i sig som fenomen? Det finns otaligt med individer som orienterar sina liv mot mode, i form av kläder. Men naturligtvis också de som deltar i alla produktionsled av modeprodukter, från designers till modeller, modehus, modetidningar, modefotografer, och modeaffärer. Till dessa bör man självfallet lägga slutkonsumenten, som jag nyss talade om. Men vi talar inte bara om mode inom kläder, utan också om mode inom mat, vad gäller färger, bilar, yrken och så vidare. Modet är en relativt djupt liggande social konstruktion. Vad som är på mode för stunden inom olika områden kan variera. Men alla dessa satser som talar om vad som är "på modet" baseras på en mer grundläggande föreställning om att fenomenet mode existerar och detta uttrycker man med satser där också "mode" ingår.

Konstruktionen av mode grundas i sin tur på andra sociala konstruktioner. Distinktioner är ett exempel: modern och omodernt. Distinktioner görs inte bara inom mode, utan även "helt neutralt", t.ex. vad gäller längd och vikt. Mellan kvinnor och män gör man likaledes en distinktion. På

hade Peter Berger i en recension talat om "the social construction of reality" (Berger 1964: 292). Men hjälp av databasen JSTORE kan man även få reda på att första gången termen "social construction" användes i *American Journal of Sociology* (1895-). Det var år 1905 i en artikel av Lester Ward, men då i en delvis annan betydelse (Ward 1905).

Hacking argumenterar för att man skall skilja på konstruktivism och konstruktionism, men eftersom som få tycks göra det, och konstruktivism är mer vanligt använder jag den termen (jfr. Hacking 1999: 47-49).

3. Socialkonstruktivismen bör historiskt förstås i motsats till den rationalistiska och realistiska positionen (där de sistnämnda positionerna ofta faller samman, t.ex. Popper 1972). Realister menar att sociala fakta har en existens oberoende av mänskligt medvetande.

Antirealismen innebär att fokus läggs på den epistemologiska nivån (se Aspers 1997; Brante 1997a, 1997b; Hacking 1999). Det innebär vidare att diskussionen om en ontologisk nivå i princip inte blir relevant. Samtidigt bör nämnas att den "radikala" konstruktivismen som är utgångspunkt i artikeln trots allt inte är så vanlig (Hacking 1999: 24-25).

4. Vissa ser Kant som den första socialkonstruktivisten (t.ex. Hacking 1999). Det är emellertid problematiskt då de kategorier, samt tidens och rummets åskådningsformer, som Kant talar om leder tanken till ett naturgivet tillstånd. Kategorierna och formerna tänks hos Kant fungera likt inbyggda filter i människan som är både universella och oföränderliga (jfr. Wedberg 1959). Socialkonstruktivismen innebär, i motsats till Kant, att individerna alltid kan transcendera ("överskrida") förhållanden som påstås existera (jfr. Aspers 1997). Det som Kant bidrar med i debatten är insikten att vi inte kan nå "tinget i sig".
5. Jag tar detta exempel eftersom jag själv har upplevt exemplet vid ett språkteoretiskt seminarium vid Columbia University. När en person tog det som ett exempel på en social konstruktion så opponerades sig en judisk kvinna starkt och en diskussion bröt ut. Det indikerar att åsikten om sociala konstruktioner trots allt inte är given. Dessutom indikerar det kanske kopplingen mellan individens normativa åsikter och vad de menar vara sociala konstruktioner, och vad som inte är det (jfr. Hacking 1999).
6. Hacking talar om lokala och globala konstruktivister (Hacking 1999). De motsvara ganska väl mina två kategorier, de partikulära och de radikala.
7. Referenser till Nietzsches bok *The Will to Power* anger det år som Nietzsche skrev paragrafen.
8. Intressant nog har religionen kunnat behålla tolkningsföreträdet av världen under en lång period. Först långt senare har världens mysterier kunnat få en vetenskaplig tolkning. Comte beskrev denna process som en utveckling i olika stadier (jfr. Schütz 1966/1975: 129).
9. Logiskt sett kan man visa detta på följande sätt:

H= Testhypotesen

IV= Ett initialvillkor

O= En predicerad observation

$$(H \wedge IV1 \wedge IV2 \dots IVN) \supset O$$

$$\neg O$$

$$\neg (H \wedge IV1 \wedge IV2 \dots IVN) =$$

$$\neg H \vee \neg IV1 \vee \neg IV2 \dots \vee \neg IVN$$

Där $\neg$ = inte; $\vee$ = eller; $\wedge$ = och; $\supset$ = implicerar.

10. Tanken om falsifikation var, så att säga, redan falsifierad innan den uppstod som vetenskaplig doxa. För en diskussion om det logiska felslut som Poppers tanke om falsifikation utgör (se Lakatos 1970, Needham 1994).
11. Detta är naturligtvis även tillämpligt på exempelvis denna artikel. Jag bortser här från det uppenbara att socialkonstruktivisterna tycks ta en konstruktion, mer eller mindre för given, nämligen språket (jfr. Schütz 1966/1975: 131-2). Samtidigt är ofta språkliga aspekter centrala komponenter i konstruktivistisk analys. Språket kan ses som ett slags fängelse som vi alla är fångna i (Schütz 1982: 130).
12. Det dekonstruktivistiska perspektivet, som bland annat företräds av Jacques Derrida, uppvisar liknande tankegångar som de som presenterats här. Derrida, liksom andra tänkare inom de franska strukturalistiska och postmodernistiska skolorna, som Maurice Merleau-Ponty, Michel Foucault, och Jacques Lacan, har hämtat inspiration från fenomenologin och/eller Friedrich Nietzsche (Vår tids filosofi 1982/1987: 325–394).
13. Det hävdas inte här att satserna och deras belägenhet är helt identiska för alla människor och alla kulturer, i så fall skulle i princip varken konflikter eller missförstånd äga rum.
14. Läsaren inser här att jag håller mig med ett antagande i argumentationen som faktiskt är mycket basalt, nämligen att människan strävar efter koherens, och en form av enkelhet. Koherens, och i viss mån enkelhet, är förutsättningar för kommunikation. För att kunna kommunicera kan vi inte ha ett system av satser som inbegriper en oändlig mängd satser. Vi kan inte heller kommunicera om vi inte är konsekventa och menar någorlunda samma sak med satser och ord i liknande situationer (Schütz 1966/1975: 116–132).
15. Jämför med Nelson Goodman som har talat om konstruktion av sociala världar, i boken *Ways of Worldmaking* (Goodman 1978), se också Hacking om Goodman (Hacking 1999: 44–45).
16. I ett mer empiriskt arbete har jag analyserat hur identiteter konstrueras på marknader (Aspers 2001).

Litteratur

- Aspers, Patrik (1997) "Vetenskaplig Realism", *Sociologisk Forskning*, 4: 73–80
- (2001, kommande) *Markets in Fashion, A Phenomenological Approach*. Stockholm: City University Press
- Berger, Peter (1964) recension av "Truth in the Religions: A Sociological and Psychological Approach", av W. Montgomery Watt, *American Sociological Review*, 29, 2: 291–292
- Berger, Peter och Luckmann, Thomas (1966) *The Social Construction of*

- Reality*. New York: Anchor Books
- Brante, Thomas (1997a) "Kausal realism och sociologi", *Sociologisk forskning*, 1-2: 311-335
- (1997b) "Replik: Om kausal realism", *Sociologisk forskning*, 4: 81-91
- Butler, Judith (1997) "Från konstruktion till materialisering", *Res Publica*, 1-2: 24-35
- Duhem, Pierre (1914/1954) *The Aim and Structure of Physical Theory*. Princeton, NJ.: Princeton University Press
- Eriksson, Gunnar och Frängsmyr, Tore (1992) *Idéhistoriens huvudlinjer*. Stockholm: Wahlström & Widstrand
- Feyerabend, Paul (1975/1977) *Ned med Metodologin*. Stockholm: Zenit/Rabén & Sjögren
- Goodman, Nelson (1978) *Ways of Worldmaking*. Indianapolis: Hackett Publishing Company
- Hacking, Ian (1999) *The Social Construction of What?* Cambridge Mass. Harvard University Press
- Hirdman, Yvonne (1998) "Konstruktion och förändring – genus som vetenskap", *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 19, 3-4: 4-15
- Husserl, Edmund (1931/1992) *Cartesianska meditationer, en inledning till fenomenologin*. Göteborg: Daidalos
- (1936/1954) *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie, Eine Einleitung in die phänomenologische Philosophie*. Husserliana, Band 6, Haag: Martinus Nijhoff
- Lakatos, Imre (1970) "Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes", s. 91-196 i Lakatos, I. och Musgrave, A. (red.) *Criticism and the Growth of Knowledge*. Cambridge: Cambridge University Press
- Latour, Bruno (1991/1993) *We have Never Been Modern*. New York: Harvester Wheatsheaf
- Needham, Paul (1994) *Law and Order. Issues in the Philosophy of Science*. Stockholm: Stockholms universitet
- Neurath, Otto (1944) *Foundations of the Social Sciences*, Vol II, 1. Chicago: The University of Chicago Press
- Nietzsche, Friedrich (1882/1974) *The Gay Science, With a Prelude in Rhymes*. Översatt av Walter Kaufman, New York: Vintage
- (1883-88/1967) *The Will to Power*. Översatt av Walter Kaufman, New York: Random House
- Popper, Karl (1972) *Conjectures and Refutations. The Growth of Scientific Knowledge*. London: Routledge and Paul Kegan
- Quine, Willard (1953/1964) "Två av empirismens dogmer", s. 279-300 i

- Marc-Wogau K. (red.) *Filosofin genom tiderna 1900-talet*. Stockholm: Thales
- Rorty, Richard (1989/1997) *Kontingens, ironi och solidaritet*. Lund: Studentlitteratur
- Schütz, Alfred (1966/1975) *Collected Papers III, Studies in Phenomenological Philosophy*. The Hague: Nijhoff
- (1982) *Life Forms and Meaning Structure*. London: Routledge & Kegan Paul
- Vår tids filosofi* (1982/1987) Paul Lübeck (red.), Stockholm: Forum
- Ward, Lester (1905) "Evolution of Social Structures", *American Journal of Sociology*, 10, 5: 589–605
- Wedberg, Anders (1959) *Filosofins historia, Nyare tiden till romantiken*. Stockholm: Bonniers
- White, Harrison (1981) "Where do Markets Come From", *American Journal of Sociology*, 87, 3: 517–47

Summary

Today, social constructivism is the natural point of departure for a social scientist. Social phenomena are social constructions – what else could they be? In the article it is argued that the important issue in this debate is how different constructions are related to each other, rather than the issue of constructivism *per se*. This follows from what here is called the problem of constructivism. To solve the problem that all constructions are of equal value, the idea of layers of constructions is introduced. A pragmatic approach to constructivism is presented as a possible solution to the problem.

